

La conquesta de la llibertat de les dones

Història d'un compromís
amb la Planificació Familiar

La conquesta de la llibertat de les dones
Història d'un compromís amb la Planificació Familiar

Realització: DRAC MÀGIC

Guió i continguts: **Eva Gou** (Drac Màgic)

Supervisió: **Mireia Gascón** (Drac Màgic)

Disseny gràfic: **Xeixa Rosa**

Revisió lingüística i d'estil: **Ester Arana**

Maquetació: **Arceli Rilova** (Drac Màgic)

Coordinació: **Àngels Seix** (Drac Màgic)

Edició: **Ajuntament del Prat de Llobregat**

© Ajuntament del Prat de Llobregat

Aquest llibre està basat, principalment, en testimonis d'algunes de les protagonistes de l'època que es relata. L'Ajuntament del Prat no es fa responsable de les opinions que s'hi expressen ni del fet que les vivències que s'expliquen no siguin compartides per altres persones referents de l'època.

1a edició: març de 2007

Tiratge: 1000 exemplars

ISBN: **84-87486-23-1**

Impressió: **Ediciones Rey, SL**

Dipòsit legal: **B-12696-2007**

Fotografia de la coberta: **Institut del Cinema Català**

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és electrònic, com químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia, sense l'autorització prèvia de la marca editorial.

La sexualitat és política

Libreria Dones de Milà

Índex

Introducció	7
Presentació	9
Una vida de lluita	
Maruja Pelegrín	12
Carmina Balaguer	14
Antecedents	
El llarg túnel de la dictadura	19
La sexualitat de les dones: un dret negat	21
El despertar de les dones	24
Les primeres jornades: l'eclosió del moviment feminista	27
La creació del Centre	
Un espai propi	35
Una figura clau: la consultora	40
Descobrir la pròpia sexualitat	44
La consolidació del Centre	47
La creació del Servei d'Informació sobre Sexualitat i Anticoncepció (SISA)	51
Epíleg	
Mirant enrere... al present i al futur	57
Dates destacables	60

Introducció

La publicació que teniu a les mans és, entre altres coses, un reconeixement de la nostra ciutat a dues dones, Maruja Pelegrín i Carmina Balaguer, que fa trenta anys, aproximadament, van ser a l'avantguarda del moviment de dones al nostre país. Elles van marcar un camí de lluita i de servei a les dones que va facilitar, més endavant, la conquesta de la planificació familiar com a servei públic normalitzat.

Sovint, la història, escrita sota una visió masculina, fa menys visibles les aportacions de les dones. Aquesta iniciativa podria ser un exemple a seguir de com recuperar la memòria i redescobrir el nostre passat més recent amb perspectiva de gènere.

Aquestes dues dones, just deixada enrere la Dictadura, sense cap suport més enllà del seu treball voluntari i el d'altres companyes i companys, van tenir el coratge de crear un espai físic perquè totes les dones poguessin tenir informació i instruments per gaudir d'una vida

més plena a través de la planificació familiar i un control més gran de tot allò que tenia a veure amb la seva sexualitat.

Avui en dia, les converses, l'intercanvi d'inquietuds i de punts de vista amb Maruja Pelegrín i Carmina Balaguer són tan vigents, o més, que abans. Les seves paraules ens il·luminen i donen força a totes les dones i homes, especialment a la població més jove, que afronten renovats reptes tan complexos com el temps que vivim.

Elles van poder, en uns moments molt difícils, fer realitat un somni. Les persones que hem tingut la sort de conèixer-les hem estat privilegiades i guardem un profund reconeixement i admiració vers elles.

Lluís Tejedor i Ballesteros

Alcalde del Prat de Llobregat

Març de 2007

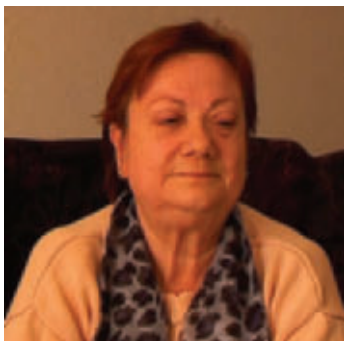
Presentació

L'11 de març de 1977, dues pratenques, Carmina Balaguer i Maruja Pelegrín, dones d'esquerra i militants del PSUC al Prat de Llobregat, feien realitat el seu somni amb la inauguració del Centre de Planificació Familiar del Prat de Llobregat, pioner a tot l'Estat. Aquell *planning* constitueix un exemple representatiu de les lluites i les conquestes que van fer les dones en uns moments difícils, per acabar amb el llegat d'opressió que havien heretat del franquisme i recuperar el protagonisme de les seves vides. La sexualitat, que durant tants anys havia estat allò de què no es podia parlar, esdevé un dels temes centrals en aquest procés d'alliberament: el dret a decidir sobre el propi cos, a desmedicalitzar-lo, a planificar els embarassos, a gaudir del sexe sense prejudicis ni vergonyes, a satisfer el propi desig, són qüestions crucials d'una presa de consciència individual i col·lectiva que va ser possible en gran part gràcies a l'activitat de dones com Carmina Balaguer i Maruja Pelegrín. El centre va ser un espai propi per a les dones, on se sentien acollides perquè per primer cop eren escoltades per altres dones com elles.

D'aquesta manera se subvertia el model sanitari vigent, centrat en la figura del *metge, omnipotent i distant, dispensador*¹ de salut. Allà també van descobrir, entre altres coses, que el seu cos no estava malalt, sinó que el desconeixien i que, amb la informació adequada, adquiria una dimensió nova, de plenitud, gaudi i autodetermini. Tots aquests elements converteixen el projecte de Carmina i Maruja en un fet revolucionari que no ha estat suficientment valorat i que posa en relleu, un cop més, la necessitat de fer una relectura de la història que per fi visibilitzi el paper de les dones com a agents protagonistes en tots els processos de transformació social.

1. Els masculins com a genèrics apareixen en cursiva i es fan servir perquè o bé era el nom que aleshores es feia servir (associacions de veïns), o bé perquè la professió la desenvolupaven majoritàriament homes en aquell moment.

Maruja Pelegrín

12 Sempre he dit el que pensava; he creat polèmica, però això servia per canviar les coses.²

Nascuda a Lorca, a la província de Múrcia, l'any 1943, Maruja va arribar al Prat amb la seva família quan tenia nou anys i va començar a treballar als tretze. Filla d'un militant comunista a qui no donaven feina «perquè era roig», va prendre consciència molt aviat que vivia en una societat injusta. La seva mare, totalment absorbida per una família nombrosa que no li deixava un moment de respir, era com moltes dones de l'època, totalment supeditada a la voluntat del marit. Protes-tar contra això o animar-la a expressar la seva opinió i a discrepar del pare va donar lloc a moltes discussions. «Perquè el meu pare, tot i les seves idees progressistes, era molt autoritari a casa».

A la Maruja mai no li va agradar el paper resignat de la seva mare i tenia molt clar que la relació de parella havia de ser entre iguals. «Les dones

2. A tot el text, les expressions que apareixen entre cometes pertanyen a les protagonistes.

em semblaven *amorfes*, perquè tenien una actitud passiva i mai no protestaven per res».

Un fet molt significatiu de la seva actitud de rebel·lia va tenir lloc quan tenia quinze anys. Aleshores treballava en un taller on cobrava menys que les altres perquè era la més jove, tot i que feia exactament la mateixa feina. Quan se'n va queixar a l'encarregat, aquest va trobar raonable la seva petició i va accedir a donar-li el sou que li corresponia. Més endavant es va trobar en moltes altres situacions en què va haver de desafiar la discriminació que patien les dones amb accions concretes. Recorda quan va aparèixer en una de les reunions de La Seda de Barcelona, la multinacional ubicada al Prat, durant una de les vagues més importants que s'hi van fer i no hi havia ni una dona. Consternada, va demanar explicacions i va animar els homes perquè no possessin impediments a la participació de les seves companyes. A poc a poc, les dones van anar assistint a les reunions. Aquesta filosofia d'accions concretes per provocar transformacions més globals també l'aplicava a casa. Recorda que un cop el seu marit va anar al cinema i la va deixar a càrrec del seu fill, sense que ella hi estigués d'acord, perquè també hi volia anar. En lloc de conformar-se amb la situació, va agafar la criatura i es va presentar a la projecció, que era a l'aire lliure. Això va fer que des d'aleshores anessin al cinema per separat, situació que va provocar més d'un comentari. Qualsevol actitud que sortís de la norma era criticada, com per exemple que una dona entrés en un bar o anés sola de nit. Assistir a reunions a Barcelona, per exemple, implicava tornar tard al Prat, fet que despertava tota mena de suposicions.

Carmina Balaguer

14 Des de molt jove em vaig adonar que les dones patíem una doble explotació, de classe i de gènere.

Nascuda el 1933 al Prat de Llobregat, Carmina Balaguer es va criar en un entorn de dones, integrat per la mare i l'àvia, però també per les treballadores del taller de la mare, que era modista. El seu pare havia mort l'any 1940 i Carmina va haver de deixar l'escola als onze anys. Amb catorze anys va entrar a treballar a La Seda. Però en casar-se, als vint-i-tres, va deixar la feina perquè «això era el que es feia en aquella època».

Des de sempre va estar molt sensibilitzada envers la situació de les dones i es va adonar molt aviat de la doble explotació que patien, de classe i de gènere, i també que la sexualitat era el terreny on es manifestava amb més cruïda la seva opressió. En aquells anys, el sexe es considerava una cosa bruta, de la qual no es podia parlar obertament, i

de les converses que tenien les dones a casa seva, Carmina va deduir-ne de seguida que les noies «no estaven gens despertes en aquest sentit». La seva mare, una dona lluitadora que va haver de tirar endavant la família sense el marit perquè va enviduar quan Carmina era una nena, va ser un referent important en la seva presa de consciència com a dona. En aquest sentit té molt clar que la seva mare, sense ser-ne conscient, era feminista.

El seu pare també va ser una figura important per la seva implicació amb la població, primer com a jesuïta i després com a pastor protestant. La religió protestant contrastava molt amb el catolicisme d'aquells moments i es mirava com si es tractés de quelcom subversiu. Per exemple, durant els actes propis del seu culte cantaven i «els grisos» sempre hi acudien perquè això ja era tot un desafiament a l'ordre. Per a ella, igual que per al seu pare, la vida ha estat sempre anar contra corrent.

Tot i que es va jubilar l'any 1996, Carmina continua vinculada al feminisme des de l'Associació de Dones Progressistes Frida Kalho del Prat de Llobregat.

Antecedents

BONA ALLIBERA'T

GRUP DE DONES DEL PATRONAT CORNELLA

Foto: ASTORR B&WB

Antecedents

El llarg túnel de la dictadura

El franquisme va suposar un retrocés molt important per a les dones en anul·lar moltes de les conquestes que s'havien anat materialitzant amb el govern republicà. Les lleis de l'avortament i del divorci es van derogar i les dones van passar a tenir una condició equivalent a la de minoria d'edat, que implicava la supeditació a l'autoritat paterna o del marit per poder realitzar tota mena d'activitats: obrir un negoci, tenir un compte corrent, viatjar, etc. La seva funció es restringia a la d'esposa i mare, dins un nou ordre social en què la família nuclear tradicional n'era el puntal bàsic. Les dones es van convertir en la corretja de transmissió d'aquest model i sobre elles va recaure la pressió per mantenir-lo.

Ja durant la infantesa, s'educava les nenes perquè aprenguessin les feines de la llar i a tenir cura del marit i les criatures, que constituïen les seves autèntiques vocacions a la vida adulta. La Sección Femenina

va ser l'aparell institucional encarregat d'adoctrinar les dones en el seu rol submís d'esposa i mare. De joves, gairebé cap dona no va poder escapar del Servicio Social instaurat per la Sección Femenina, perquè era obligatori per a totes les solteres de disset a trenta-cinc anys i calia fer-lo per poder-se treure el carnet de conduir, el passaport, per cobrir places a l'administració de l'Estat, per exercir qualsevol carrera o professió i per poder practicar esports.

Aquest ensinistrament per a la dependència i la submissió serà un llast del qual les dones s'hauran d'anar desfent en un procés de lluita que encara continua i que va tenir un dels seus moments més àlgids durant la dècada dels setanta del segle XX.

Classe de puericultura de la Sección Femenina, als anys cinquanta. España. Ministerio de Cultura. Archivo General de la Administración

Manifestació per la despenalització de l'avortament

Tindries més cura si fossis tu qui es quedés embarassat? Cartell editat pel Health Education Council, Gran Bretanya, el 1971, per promoure el sexe responsable entre els homes.

La sexualitat de les dones: un dret negat

21

Durant molts anys, la sexualitat havia estat un tema tabú, dominat pels prejudicis i la falta d'informació. Les dones eren les més perjudicades en una cultura patriarcal en què se'ls havia assignat un paper subsidiari en tots els terrenys i que els havia inculcat la visió segons la qual els homes decidien i elles els satisfien, sense tenir en compte el seu propi desig. D'altra banda, sexualitat i reproducció anaven inexorablement unides, de manera que per a les dones la vivència de la sexualitat restava totalment condicionada pel risc de l'embaràs.

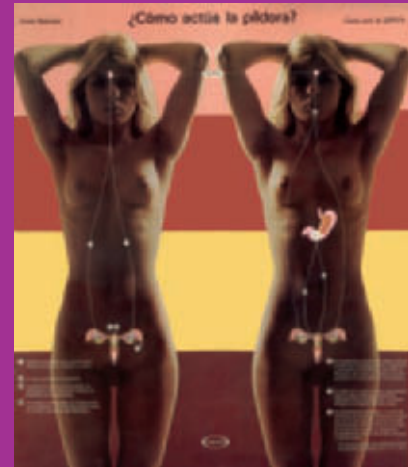
Amb la mort de Franco l'any 1975, Espanya va iniciar el procés de transició cap a la democràcia. La situació d'aïllament respecte a la resta d'Europa i del món viscuda durant tants anys es notava en molts aspectes i especialment en matèria d'anticoncepció, una cosa totalment prohibida. El moviment de les dones, amb intenses campanyes per

sensibilitzar la població en el camí per deslligar la sexualitat de la reproducció, havia anat donant els seus fruits i a la majoria de països europeus s'anava assolint la normalitat en aquest terreny, amb la difusió dels anticonceptius i la despenalització de l'avortament.

Mentrestant, a l'Estat espanyol continuava vigent el Codi Penal promulgat el 1944, que va durar fins a l'any 1978 i que penalitzava qualsevol forma de difusió dels contraceptius.

Es donava una situació que empenyia moltes dones a avortar com a única solució davant la impossibilitat d'accedir als mètodes anticonceptius, posant en perill la seva vida i cometent un delictes. La clandestinitat era la norma per a les que no es podien pagar un viatge a l'estranger i això suposava que els avortaments es realitzessin sense les condicions mínimes. No és casual que una persona que practicava avortaments a Barcelona fos coneguda amb el sobrenom d'«el carnisser de Sants».

De tota manera, els anticonceptius havien entrat al país i, malgrat la repressió, es receptava la píndola a milers de dones. Això no vol dir, però, que totes les dones hi poguessin accedir, perquè també era freqüent que professionals de la salut es neguessin a proporcionar-los-les. Per tant, es vivia una situació ambivalent, en què d'una banda hi havia una relativa tolerància envers el control de la natalitat i de l'altra es castigava qualsevol actitud que es considerés que en feia difusió, perquè es tractava d'una pràctica delictiva.

El despertar de les dones

Tot i la repressió que patia la societat, i les dones d'una manera específica, aquesta situació estava a punt de canviar. De fet, ja havia començat a canviar a finals de la dècada dels seixanta, amb la seva incorporació massiva al mercat laboral, un fet decisiu per trencar amb el model tradicional de mare i esposa promogut per la dictadura. D'altra banda, les demandes d'un entorn que estava experimentant forts canvis van fer que moltes dones comencessin a implicar-se d'una manera activa en la realitat que les envoltava i sortissin al carrer. Les mancances dels nous barris sorgits del boom migratori, i que les afecten d'una manera directa en la seva vida quotidiana, fan que moltes d'elles es mobilitzin per canviar el seu entorn. En aquest procés de transformació també s'ha de tenir en compte que la comarca del Baix Llobregat, amb una forta concentració industrial, era una de les zones on el moviment obrer era més actiu, i es va convertir en l'escenari de

Coordinadora Feminista de
Barcelona, 1977.

Cartell anunciant el programa de xerrades de l'any 1977.

Manifestació organitzada per la Coordinadora Feminista del Baix Llobregat.

contínues mobilitzacions durant les dècades dels seixanta i setanta. La societat civil estava recuperant el protagonisme, a la fàbrica i al carrer.

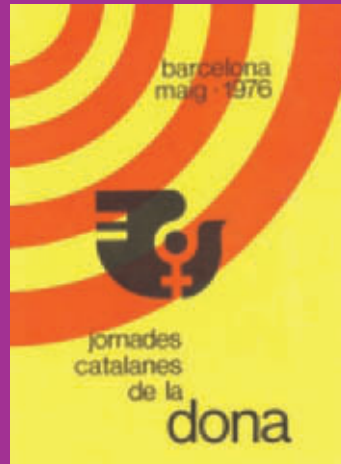
Són uns moments en què floreixen les associacions veïnals per poder fer front a la situació de precarietat de molts barris, aixecats sense cap planificació i que es caracteritzaven per la manca de serveis bàsics. Pavimentació de carrers, enllumenat, serveis sanitaris, transport públic, guarderies, constituïen reivindicacions freqüents en els nous barris. Les dones van ser les protagonistes d'aquesta lluita veïnal, fonamental però sovint ignorada, que va permetre la transformació de molts barris.

Tant a Carmina com a Maruja la seva activitat política les havia portat a principis dels anys setanta a militar dins l'encara clandestí PSUC, el Partit Socialista Unificat de Catalunya, un agent clau per a la mobilització general de la societat catalana en el camí cap a la democràcia. Però és a través de la Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns Llevant del

Prat de Llobregat, que Maruja i Carmina comencen l'activitat conjunta. Maruja tenia intenció de treballar des de l'associació veïnal, perquè veia que era la plataforma idònia per treballar per la llibertat de les dones i per la salut, un altre tema preocupant en aquells moments, perquè al Prat no hi havia ni un sol ambulatori. Era freqüent que moltes dones activistes portessin a terme una doble lluita, o doble militància, al costat dels homes en la lluita per la democràcia, i al costat d'altres dones per acabar amb l'opressió que les caracteritza de forma específica. Per a totes elles, les associacions i grups de dones constitueixen un espai alternatiu, lluny de les estructures i el funcionament més jerarquizats que caracteritzaven partits i sindicats, que relegaven les dones a un segon pla i on sovint se les tolerava però no se les reconeixia de la mateixa manera que als homes. L'associacionisme de dones va trencar amb aquesta situació perquè els donava el protagonisme i prioritzava les qüestions que per als partits polítics eren secundàries.

Xerrades sobre sexualitat impartides per l'equip del Centre de Planificació.

Cartell de les Jornades Catalanes de la Dona, 1976.

Les primeres jornades: l'eclosió del moviment feminista

27

Aprofitant que l'ONU havia declarat el 1975 l'Any Internacional de la Dona, el maig de 1976 es van organitzar a Barcelona les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, un episodi clau en l'eclosió del moviment feminista a Catalunya. Per a moltes, com per a Carmina, aquestes jornades van ser una empenta que les va reafirmar en la seva lluita. Per a les més de quatre mil dones que hi van assistir, les Jornades els van obrir els ulls sobre molts aspectes fins aleshores invisibilitzats. De la Vocalia de Dones de l'Associació de *Veïns Llevant*, hi van haver vint-i-dues dones inscrites. Es va qüestionar la maternitat com a imperatiu, es va parlar del desig, de recuperar el protagonisme en tots els àmbits de la vida, de no dependre de ningú.

Aquest esdeveniment va donar molta força als grups de dones, que havien vist que no estaven soles. En aquest sentit, les Jornades van impul-

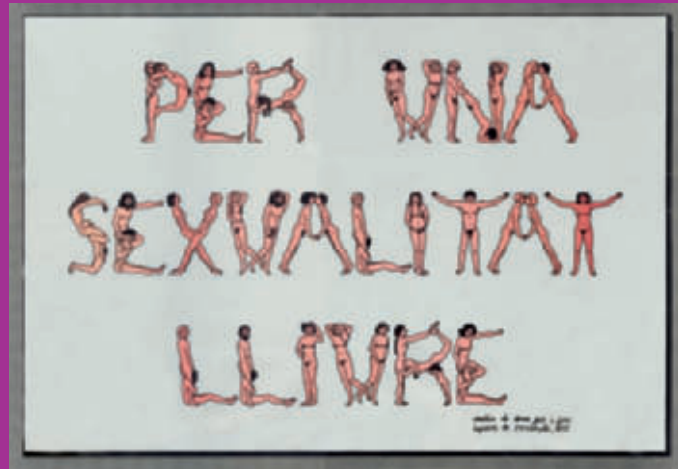

Imatges de les Jornades.
Pilar Aymerich, Arxiu de la Xarxa
Feminista de Catalunya.

Portada de la publicació amb el
recull de les ponències.

Cartell publicat per le Vocalies de
dones, gais i joves. Esquerra de
l'Eixample, 1977.

3. Les consultores es van fer seva
aquesta definició de la salut de
l'Organització Mundial de la Salut.

sar la materialització de projectes que feia anys que dones com Maruja i Carmina intentaven portar a terme per fer front a les necessitats que detectaven a peu de carrer, als barris, en el dia a dia. La manca d'informació, els embarassos no desitjats, la sexualitat com a problema; era urgent donar suport a les dones i orientar els esforços cap a la recuperació del protagonisme del seu cos, des d'un punt de vista propi, genuïnament femení i no medicalitzat. Això anava lligat a la difusió d'un nou concepte de salut, entesa no només com l'absència de malaltia sinó com a prevenció i també com a forma de gaudi del propi cos. *El professional de la salut havia de deixar de ser el metge tradicional, omnipotent i tot poderós.*

La salut és una forma de viure, autònoma, solidària i joiosa, i no tan sols l'absència de malaltia.³

Aquest tema va ser un dels més debatuts durant les jornades de 1976, el catalitzador de moltes inquietuds i el punt de partida de nombroses inicia-

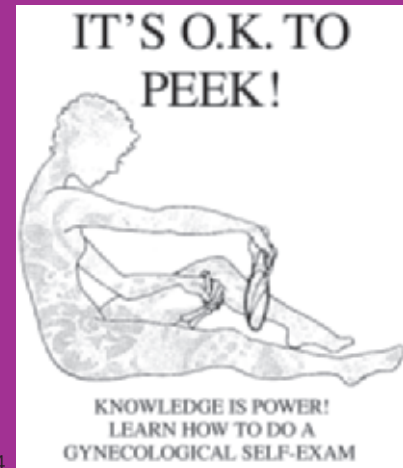

tives orientades a difondre el dret a la lliure disposició del propi cos. En termes generals, a les Jornades es va concloure que aquest dret implicava:

- educació sexual
- anticonceptius per no avortar
- avortament per no morir

D'altra banda, s'hi va parlar de sexualitat al marge de la reproducció, subvertint totalment els paràmetres vigents fins aleshores, segons els quals les dones eren sexualment passives i la seva finalitat consistia a satisfer el desig masculí.

El concepte de salut també es va qüestionar i grups com DAIA (Dones per l'Autoconeixement i l'Anticoncepció) (1976-1984) van ser decisius en el procés de crítica a les estructures sanitàries patriarcals i en la reivindicació d'un model alternatiu amb centres controlats per dones.

4

4. És bo fer una ullada! El saber és poder! Aprèn a fer un autoexamen ginecològic. Imatge de l'opuscle editat pel Feminist Women's Health Center, dels Estats Units, per promoure l'autoexamen ginecològic. Igualment, s'ensinistrava les dones en l'autoexamen mamari.

El cos i la sexualitat s'entenen com una cosa que les dones havien de recuperar. Són uns anys d'activitat intensa concentrada en la difusió d'informació sobre els mètodes anticonceptius, però també a promoure l'autoconeixement i l'autoajuda, en la línia dels *self-help groups* ideats per les col·legues anglosaxones. La difusió de l'ús de l'espèculum per a l'autoexamen ginecològic era una de les activitats que s'ensenyaven a realitzar en els centres d'autoajuda, i que al Centre de Planificació del Prat van utilitzar perquè les dones es poguessin examinar elles mateixes la vagina i el cèrvix. Aquest era un fet d'una gran transcendència perquè atorgava a les dones el poder sobre el seu cos. D'una manera simbòlica els restituïa una part de la seva anatomia que els havia estat usurpada perquè sempre havien estat altres, els *ginecòlegs*, gairebé sempre homes, els qui en tenien el control i la supervisió.

La creació del Centre

Sanidad y Servicios Sociales

ANTONIO PÉREZ UTRILLA, actuando en calidad de Concejal Coordinador de Servicios Personales del Ayuntamiento de El Prat de Llobregat.

EXPONE: Que visto lo dispuesto en el Decreto 118/1.982 de 6 de mayo y de Orden de 28 de enero de 1.983 del Departamento de Sanidad i Seguridad Social de la Generalitat, sobre la autorización de centros, servicios y establecimientos sanitarios asistenciales.

SOLICITA: Que tenga a bien disponer la legalización del Centro de Planificación Familiar dependiente de este Ayuntamiento, que viene prestando sus servicios desde el año 1.977.

El Prat de Llobregat, 31 de octubre de 1.984.

Sr. Director General d'Ordenació i Planificació Sanitària.

Elena Planas, Maruja Pelegrín, Carmen Rosanes, Maribel Núñez i Carmina Balaguer, part de l'equip inicial.

Maruja Pelegrín, en una de les xerrades que impartia l'equip.

La creació del Centre

Un espai propi

L'any 1975, Maruja i Carmina van saber que ja hi havia professionals de la salut, la majoria dones, que feien xerrades informatives sobre la contracepció i els drets fonamentals de les dones, i van decidir contactar-hi per organitzar-ne al Prat. Les primeres que van organitzar van acollir al voltant de vuit o deu dones i eren encara totalment clandestines. Ràpidament, aquestes trobades es van anar convertint en xerrades amb col·loqui i van anar convocant un nombre cada cop més gran de dones. L'activitat es va sistematitzar i tenia lloc cada dimecres a dos quarts de quatre de la tarda, a l'Associació de *Veïns* Llevant, a través de la Vocalia de Dones i de Sanitat. Hi van arribar a assistir fins a setanta dones. Per a les dues creadores del Centre estava clar:

Les dones, a diferència dels homes, volen parlar de les seves coses, compartir-les. Però se'ls ha de donar l'espai i la interlocució adequats.

Al desconeixement que arrossegaven les dones i que feia del seu cos un desconegut, s'hi afegia la manca dels serveis més elementals per a les dones. Com en moltes altres poblacions en aquell període, al Prat no es podia rebre assistència ginecològica i les dones havien d'anar al CAP Manso o a l'Hospital Clínic, a Barcelona. En aquest últim centre, el servei de ginecologia facilitava anticonceptius de forma encoberta amb el nom de «profilaxi maternoinfantil».

Després de dos anys de xerrades es va fer evident que havia arribat el moment de posar en marxa un centre de *planning*, és a dir un centre de planificació familiar. El contacte amb Guillem Hernández, un ginecòleg molt sensibilitzat i afí a les idees de Maruja i Carmina, va ser clau, igual que el suport de totes les dones que les van encoratjar. Ell mateix els va suggerir que es posessin en contacte amb les dones de DAIA (Dones per l'Autoconeixement i l'Anticoncepció), de les quals van rebre assessorament.

Una de les accions reivindicatives de la Coordinadora Feminista del Baix Llobregat.

Cartell del Centre de Planificació Familiar, 1981.

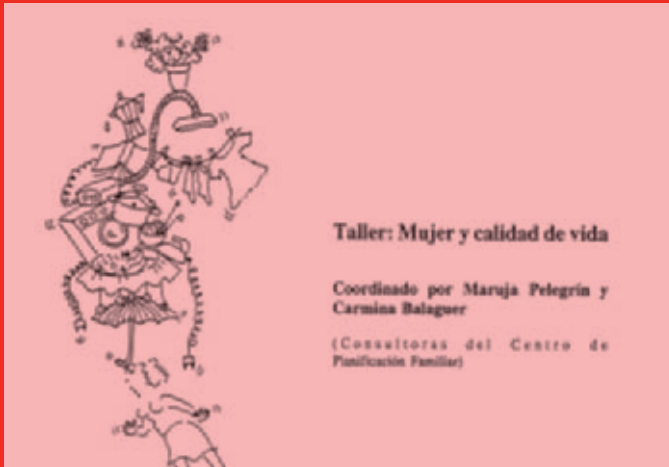
Altres persones que van donar suport al projecte un cop engegat van ser Pilar Macià, del Moviment de Dones del Baix Llobregat, i Dolors Calvet, del PSUC.

El que havien començat a fer de manera no formal s'havia anat consolidant a través de les Vocalies de Dones i de Sanitat i es van engegar cicles de xerrades, conferències, projeccions de pel·lícules, distribució d'opuscles informatius, etc.

La mateixa demanda de les dones les va impulsar a crear el centre, totalment autogestionat, el primer de tot l'Estat. El dia 11 de març de 1977 es va posar en marxa amb un equip format per Carmina Balaguer, Maruja Pelegrín, Elena Planas, Eulàlia Forns i Guillem Hernández. Més endavant s'hi van incorporar Anton Vallès, Maribel Núñez i Carmen Rosanes.

Carmina Balaguer, Maribel Núñez,
Maruja Pelegrín i Elena Planas, el
1980.

Durant els primers tres anys de funcionament del Centre no va cobrar

ningú de l'equip, i algunes vegades havien de cobrir despeses amb els seus propis recursos.

Una petita planta baixa sense lavabo situada a la carretera de la Marina, «pintada de colors i amb un aire molt feminista», va ser la primera seu del Centre. Volien ser un servei per a totes les dones i es van donar a conèixer convocant una roda de premsa, tot i que sabien que les podien detenir i que fins i tot podien acabar a la presó. De fet, van tenir molts ensurts, com una vegada que dos homes molt ben vestits i amb maletins es van apropar al Centre:

Vam pensar que eren de la secreta i ens esperàvem el pitjor. Per a sorpresa nostra, es tractava de venedors de mètodes anticonceptius que venien a oferir-nos els seus productes. Des del principi vam deixar molt clar que la nostra funció era informar i ningú no es va ficar amb nosaltres.

Díptic d'una de les activitats organitzades pel Centre.

Però sabien que se la jugaven perquè els anticonceptius encara estaven penalitzats. A més de proporcionar-ne, posaven dispositius intrauterins i ajudaven les dones que volien avortar i no tenien recursos organitzant viatges a Londres i Amsterdam, que més d'una vegada van haver de sufragar amb la contribució personal de l'equip. Les usuàries només pagaven el material utilitzat en les citologies, que s'enviaven a la Maternitat de Barcelona per fer les anàlisis.

En poc temps, el Centre de Planificació Familiar del Prat ja era un referent a la comarca i fins i tot hi van acudir dones d'altres zones de l'Estat, com d'Andalusia o de les Canàries. Treballadores, mestresses de casa, dones carregades de filles i fills, adolescents, la tipologia de les usuàries es va anar diversificant. També es va treballar per a la implicació dels homes en la planificació familiar, promovent les vasectomies, una intervenció que es va popularitzar molt ràpidament entre els homes del municipi. El Centre se'ls va fer petit molt de pressa.

Cartell del Centre de Planificació anunciant un cinefòrum.

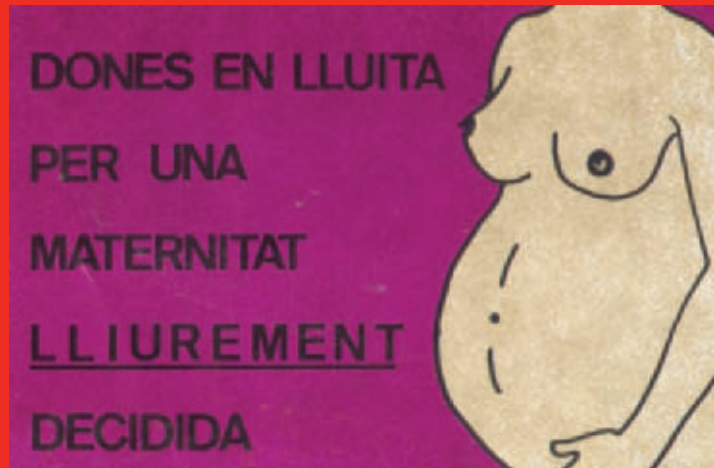

Una figura clau: la consultora

Les dones que acudien al Centre no eren només una fitxa. Se sentien cuidades.

La figura de la consultora és representativa del nou concepte de salut que es va consolidar a la dècada dels setanta. En el cas de les dones del Prat, la formació que van rebre de Guillem Hernández estava inspirada en la figura dels *agents sanitaris rurals xinesos*, els anomenats *metges descalços*, que van desenvolupar una tasca molt important en la promoció de la salut entre la població rural durant la Revolució Cultural. Igual que aquells agents, les consultores no tenien res a veure amb els professionals de la medicina, *totpoderosos* i *distants*. Elles mantenien una connexió directa amb el seu entorn, que coneixien de primera mà i resultaven molt properes.

Maruja Pelegrín, al Centre, l'any 1991.

Un dels seus objectius principals era transmetre a les dones un coneixement autènticament alliberador, reeducant-les en el terreny de les relacions afectives i sexuals, diferenciant reproducció i maternitat de la sexualitat, i dotant-les d'un coneixement que no tenien sobre el propi cos. Es tractava, en definitiva, de preparar-les per esdevenir més autònomes, per reivindicar el dret al plaer i ajudar-les a decidir per elles mateixes. A saber dir que no.

La nostra tasca consistia a informar per canviar actituds.

Les dones van valorar molt positivament la iniciativa perquè, per primer cop, algú com elles les escoltava i les entenia. Tot el que explicaven era rellevant i, amb molta mà esquerra, les consultores aconseguien informació sobre tots els aspectes de la vida de les usuàries. En aquest sentit, es feien històries clíniques exhaustives on, per primer cop, es tenia en compte la sexualitat com una part indissociable de la salut. Les

consultores tractaven aquesta qüestió amb molt de tacte, donant confiança a les dones perquè poguessin exposar com vivien la seva sexualitat, quins problemes tenien, com millorar les relacions, etc. L'interès per obtenir el màxim d'informació sobre l'estat de les dones més d'un cop havia posat al descobert malalties i trastorns que moltes dones suportaven en silenci sense que mai ningú no els hagués detectat res. Aquesta atenció tan detallada contrastava amb el que tradicionalment havien viscut les dones quan rebien assistència sanitària i gran part del que deien era escoltat amb una barreja de paternalisme i condescendència o, més ben dit, titllat directament d'intranscendent. No es tractava, però, de desautoritzar *e/s* professionals de la medicina, sinó de trencar amb la patrimonialització que havien fet de la salut.

El treball havia de ser conjunt amb metgesses i metges, apropant el llenguatge científic a la població i al mateix temps afavorint la participació ciutadana a l'hora de difondre la informació. De fet, una de les

Imatge de la pel·lícula *Corbes gracioses*, de Kiti Loustarinen, Finlàndia, 1997.

Cartell de la I Jornada de Dones del Baix Llobregat.

tasques que tenien a la seva agenda era la capacitat d'altres dones com a consultores, una demanda que s'estenia per altres municipis.

El juliol de 1978, va tenir lloc la Primera Jornada de Dones del Baix Llobregat i els diferents grups van començar a reunir-se per posar en marxa centres de planificació familiar en moltes poblacions de la comarca. Aquesta jornada també va ser el punt de partida de la Coordinadora Feminista del Baix Llobregat, amb seu a Cornellà, per promoure d'una manera més efectiva la creació de més centres a la zona.

A Barcelona, on l'Ajuntament volia crear un centre de planificació, també es va prendre com a referent el centre del Prat, l'equip del qual va formar part de la Comissió Mixta encarregada de posar en marxa el primer centre municipal de *planning* de Barcelona, el Centre Pilot, l'any 1979.

L'equip del Centre Pilot de Barcelona.

Descobrir la pròpia sexualitat

És evident que la funció principal del Centre de Planificació va ser proporcionar informació sobre els mètodes anticonceptius. La por de l'embaràs angoixava moltes dones i els coartava la seva llibertat sexual. En aquest sentit, la píndola anticonceptiva va aportar la seguretat necessària per poder viure la sexualitat d'una manera relaxada, molt diferent de com l'havien experimentat les dones fins aleshores. Per a moltes dones i també per a molts homes, el Centre proporcionava una informació que no era accessible enlloc més i va ser el punt de partida per viure la sexualitat d'una altra manera.

Moltes dones no sabien ni tan sols què era un orgasme, ni tenien idea de què era el clítoris.

La vida sexual significava per a moltes dones falta de desig, insensibili-

Maruja Pelegrín atenent una usuària al Centre del carrer de Girona, el 1989.

tat i supeditació al desig de l'home. Educar-les per canviar aquesta percepció era una de les finalitats primordials del centre, perquè calia preparar les dones a un nivell més global, fomentar l'autoestima, obrir-los les portes perquè se sentissin segures i confiessin en elles mateixes. En aquest sentit, el Centre dotava les dones d'una nova visió de la sexualitat, com un aspecte que no es podia deslligar de la conquesta de l'autonomia. Igualment, també era freqüent que les dones del Centre assessoressin sobre el camí que s'havia de seguir en altres qüestions, com per exemple en la cerca de feina, en casos de divorci o, senzillament, proporcionant informació sobre els recursos existents per a les dones. Sovint tenien possibilitats per al seu desenvolupament, d'oci, laborals, formatives, molt a prop seu, de les quals ni s'havien adonat: «Nosaltres només ens limitàvem a posar aquesta informació al seu abast». Per a moltes, però, això ja era suficient per prendre la iniciativa. En aquella època, les dones estaven molt tancades a casa i faltava donar-los la confiança necessària perquè sortissin al carrer. La divisió

46

entre els espais públic i privat era dràstica, de manera que l'espai propi de les dones era la llar i el dels homes, el carrer. Aquest fet és important per entendre la poca presència de les dones en l'espai públic, que els era totalment aliè. A vegades, franquejar la barrera que separava aquests dos àmbits era tota una aventura.

Explica Maruja:

Un dia vam decidir entrar en un bar perquè a mi m'agradava més el cafè de màquina que el de casa. I també, t'ho dic ben clar, perquè ja estava bé que no hi poguéssim entrar. Tot i que sabíem l'enrenou que podíem ocasionar, vam entrar al bar La Pansa, de la plaça d'Espanya, molt concorregut i on només hi havia homes, és clar. No oblidarem mai les seves mirades sorpreses.

Jornades de la dona treballadora,
1984.

La consolidació del Centre

47

El 1978, el Centre es va traslladar a un pis més gran a la carretera de la Bunyola. Al cap d'un any, i celebrades les primeres eleccions democràtiques, es respiraven aires nous i els dubtes sobre el futur del Centre es van esvaïr. El 1978 també és l'any en què es va legalitzar l'ús dels mètodes anticonceptius, fins aleshores totalment prohibits. Només existien algunes marques d'anovulatoris, però disponibles amb prescripció mèdica per a patologies com hemorràgies disfuncionals i com a reguladors del cicle menstrual. No cal dir que a moltes dones se'ls receptaven anovulatoris per prevenir l'embaràs adduint trastorns d'aquest tipus. «Totes les dones estàvem malaltes!»

Una de les primeres novetats que van introduir en aquesta nova etapa del Centre van ser les xerrades informatives per a primeres visites, convocant les usuàries que havien demanat hora. S'hi parlava d'anato-

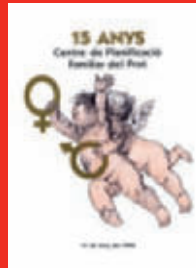
nia, de fisiologia i de mètodes anticonceptius. Al final, sempre hi havia un col·loqui que durava més que la xerrada perquè les dones preguntaven molt. Aquesta iniciativa va ser un èxit.

Encara ens comenten com els va canviar la vida assistir a aquestes trobades.

L'any 1979 es van constituir els ajuntaments democràtics i el 1980 va arribar el reconeixement institucional amb una subvenció de la Diputació de Barcelona atorgada a través de l'Ajuntament del Prat per un import d'un milió de pessetes. Això vol dir que es va començar a remunerar en part el treball voluntari desenvolupat durant tres anys i que el Centre es trobava en procés de normalització. Per fer una distribució equitativa dels diners, l'equip es va constituir en cooperativa. Gràcies a un acord amb els responsables de l'Insalud del Prat, el Centre es va traslladar a la segona planta de l'ambulatori del carrer de Girona.

Cartell del desè aniversari del Centre.

El Centre celebra el desè aniversari.

Carmina Balaguer i Mercè Mayné.

Cartell commemoratiu del quinzè aniversari del Centre.

En aquell moment, s'hi va incorporar Mercè Mayné com a administrativa, substituint Elena Planes. Un any rere l'altre, mitjançant convenis amb l'Ajuntament del Prat i la Diputació de Barcelona, el Centre rebia subvencions econòmiques que permetien ampliar l'horari d'atenció i que les professionals poguessin percebre petites retribucions per la seva feina.

El Programa d'atenció global a les dones, creat el 1986, és la culminació dels esforços fets en aquesta línia, amb una concepció de treball en equip amb les/els professionals de la medicina amb un alt nivell d'implicació, per part de l'Ajuntament del Prat i les diferents administracions, per satisfer les demandes detectades pel Centre durant tots aquests anys.

Aquest procés de normalització, però, no seria complet llevat que, com exigia la Coordinadora Feminista del Baix Llobregat, els centres de

planificació familiar no fossin assumits plenament per l'administració pública. En aquest sentit, la dècada dels vuitanta també va ser una fase de moltes lluites que va culminar l'any 1989, quan l'Ajuntament del Prat va fer contractes com a consultores a les treballadores del Centre. Les necessitats de la població i de les dones havien canviat i això havia comportat canvis en l'orientació del servei.

A partir de l'any 1998, el Centre de Planificació Familiar es va integrar en el Programa d'atenció a la dona de l'Institut Català de la Salut (ICS), ubicat actualment al CAP Ramona Via, a l'avinguda de la Verge de Montserrat del Prat de Llobregat, després d'haver estat un temps de manera provisional en barracons i a l'Hospital Oncològic «Duran i Reynalds».

Cartell i interior del opuscle del SISA (Servei d'Informació sobre Sexualitat i Anticoncepció).

La creació del Servei d'Informació sobre Sexualitat i Anticoncepció (SISA)

L'equip del Centre va detectar que la població jove necessitava una atenció diferenciada i un espai propi. En aquest sentit, destaca la iniciativa de l'any 1989, en què es va engegar un programa específic per a joves, anomenat al principi «Tarda jove» i un any després, Servei d'Informació sobre Sexualitat i Anticoncepció (SISA), dependent del Departament Municipal de Salut Pública i Consum. L'assistència ginecològica es derivava al Centre de Planificació Familiar. La persona que va posar en marxa el servei va ser Carmen Rosanes. L'assessorament es donava els dilluns a la tarda al Casal Municipal de Cultura. Des de 1993, Pilar Aramburu és la responsable del SISA. Conjuntament amb Elena Julià, van elaborar el programa «Sexualitat i afectivitat», que va implicar una nova orientació i enfocament del SISA, convertit ara en un servei de referència i suport en matèria de sexualitat i afectivitat per a la població jove. El centre continua organitzant activitats formatives.

Cartells del SISA (Servei d'Informació sobre Sexualitat i Anticoncepció).

Cartell guanyador del concurs Joves i Sida, organitzat pel SISA el 1997.

Cartell de la Campanya que el Ministeri de Sanitat va iniciar el 1989 per a la prevenció de la SIDA.

Cartell del 8 de març de 1997.

L'equip actual: Pilar Aramburu, psicòloga; Montse Jiménez, auxiliar clínica; Montserrat Rovira, infermera; i Elena Julià, ginecòloga.

L'aparició de la SIDA ha implicat un canvi en l'orientació del SISA. Si al principi era d'informació i assessorament sobre mètodes anticonceptius, ara es defineixen objectius específics orientats cap a la prevenció de conductes de risc, promoure la igualtat de condicions a l'hora de negociar les relacions de parella i es treballa per afavorir actituds i compartiments responsables en la població jove.

Aquest nou enfocament del servei ha contribuït a normalitzar les diferents opcions sexuals de la població jove, afectivitat... fent tallers i grups de sensibilització. Potenciar l'ús correcte del preservatiu entre joves ha estat un dels objectius més importants en aquests darrers quinze anys. Des de 1995, el SISA està ubicat a La Capsa, el Centre de Cultura Contemporània del Prat de Llobregat. Les dones que formen part de l'equip actual són: Pilar Aramburu, psicòloga; Montse Jiménez, auxiliar clínica; Montserrat Rovira, infermera; i Elena Julià, ginecòloga.

Epíleg

Epíleg

Mirant enrere... al present i al futur

Carmina Balaguer es va jubilar l'any 1996 i Maruja Pelegrín ho va fer l'any 2000. Enrere han deixat una vida de lluita que no s'ha acabat del tot perquè continuen vinculades al moviment de dones, i un centre de planificació familiar plenament integrat a la xarxa pública de salut.

Això no obstant, per a totes dues és evident que, malgrat els avenços que ha comportat aquesta normalització, alguns canvis no han estat del tot positius. Creuen que, amb la pèrdua de l'esperit reivindicatiu de l'època, la normalització dels serveis i un accés a la informació més gran i divers que tenen les dones avui en dia, en els darrers anys la sexualitat ha entrat en un procés de medicalització, de manera que aquella visió integradora del cos ha sofert un retrocés i les dones tornen a tenir un coneixement precari del seu cos. Segons elles:

És sorprenent que avui dia hi hagi noies que no saben dir que no davant una relació no desitjada i ens tornem a trobar amb una supeditació al desig masculí contra la qual cal seguir treballant.

Al llarg dels trenta anys del Centre Municipal de Planificació Familiar i gràcies al seu equip de professionals, aquest servei s'ha anat adaptant a les necessitats canviants de les seves usuàries, oferint una atenció integral de la salut sexual i reproductiva i tenint en compte els diferents aspectes socials, culturals i emocionals de les dones ateses; l'objectiu final és continuar millorant la qualitat de vida de les dones i oferir els recursos sanitaris necessaris a la nostra població.

El llegat deixat per Maruja, Carmina i totes les dones del Centre és una realitat plenament vigent. Moltes dones van obrir els ulls pel que fa a la seva sexualitat gràcies a elles i van encoratjar altres dones a fer el mateix.

Imatges de Maruja Pelegrin i Carmina Balaguer en l'acte d'homenatge.

En el Congrés Estatal de Planificació Familiar que va tenir lloc a Platja d'Aro l'any 1993, es va fer un homenatge a aquestes dues pioneres per la seva tasca, amb una dedicatòria que defineix molt bé la seva contribució social:

Amb el seu treball han fet avançar la qualitat de vida quotidiana de les dones.

 s així com els agradaria ser recordades.

Dates destacables

- 11 de març de 1977: inauguració del servei.
- 1977: primeres eleccions generals democràtiques.
- 1978: legalització dels mètodes anticonceptius i despenalització de l'adulteri.
- 1979: primeres eleccions municipals democràtiques; s'aprova la Constitució.
- 1979: estrena del curt L'agressió quotidiana, dirigit per Carles Duran i produït per l'Institut Català del Cinema.
- 1980: primer conveni entre l'Ajuntament del Prat de Llobregat i el Centre de Planificació Familiar. El Centre s'estableix en règim de cooperativa.
- 1981: primera reunió de consultores de planificació familiar del Baix Llobregat.
S'aprova la Llei del divorci.
- 1982: té lloc a Gijón el I Congrés Nacional de Planificació Familiar, en el qual participa l'equip del Prat.
- 1985: despenalització de la interrupció voluntària de l'embaràs.
- 1986: integració parcial a l'Institut Català de la Salut (ICS) i elaboració del primer Programa d'atenció global a la dona.
- 1989: l'Ajuntament del Prat de Llobregat els fa contracte laboral a les professionals de l'equip.
- 1989: inici de la «Tarda jove», que posteriorment va ser el SISA.
- 1990-1992: s'estableixen grups per treballar específicament la menopausa.
- 1990: conveni amb el Servei Català de la Salut.
- 1993: elaboració del programa «Sexualitat i afectivitat».
- 1993: homenatge a Carmina Balaguer i Maruja Pelegrín en el V Congrés Estatal de Planificació Familiar, a Platja d'Aro.

- 1994: s'estableix el servei de radiologia i el programa de diagnòstic precoç del càncer de mama.
- 1998: integració al Programa d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva (PASSIR), de l'ICS.
- 2004: entre les activitats de la celebració dels vint-i-cinc anys d'ajuntaments democràtics al Prat es recorda la seva vessant de dones lluitadores per la democràcia.
- 2006: homenatge a Carmina Balaguer i Maruja Pelegrín durant la Gran Trobada de Dones de Barcelona.
- 2007: presentació de la publicació *La conquesta de la llibertat de les dones* i acte d'homenatge a les impulsores del primer centre de Planificació Familiar al Prat de Llobregat, en el 30 aniversari de la creació.

Reproduccions gràfiques proporcionades per:

Servei de Planificació Familiar del Prat de Salut Pública i Consum; Arxiu Municipal del Prat de Llobregat;

Pilar Aymerich cedides per la Xarxa Feminista de Catalunya; Ca la Dona, Barcelona

El dret a decidir sobre el propi cos és una de les conquestes més importants de les dones en el seu camí cap a la plena llibertat. La consecució d'aquest dret ha estat possible gràcies a la lluita de dones com Maruja Pelegrín i Carmina Balaguer, que l'any 1977 van fundar el primer centre de planificació familiar al Prat de Llobregat, una experiència pionera a Catalunya i a tot l'Estat.

Aquesta publicació vol contribuir a fer visible la seva tasca en el 30è aniversari de la creació del Centre.

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis